

DEĞİŞEN İŞ AHLÂKI ve İNSAN MERKEZLİ DÜŞÜNMEK

Vildan Hilal AKÇAY*

ÖZET

Bu çalışmada Japon toplumunun tarihi ve coğrafi olanaksızlıklardan kurtularak ekonomi ve sanayisini iyileştirmesi sürecinden yola çıkılmakta, Fortune dergisi tarafından 1999 yılında yayınlanan bir araştırmaya göre Japon halkının iş hayatında giderek daha az iş odaklı olduğu sonucundan hareketle iş ahlâkındaki değişimin sebepleri sorgulanmaktadır. Amaç, toplumda yakalanan (yüksek hayat standardı ve yaşam süresi ile temsil olunan) ekonomik gelişmenin ardından baş gösteren ataletin temel nedeni olarak “faydacı ahlâk (sonuç ahlâkı)” anlayışını incelemek, elde edilen sonuçları dünya çapında gelişmiş ülkelerin iş ahlâkına teşmil ederek “insan merkezli düşünce sistemi”nin esas alınması gereğini vurgulamaktır. Aynı zamanda globalleşmenin içeriğinde de var olan ve fakat göz ardı edilen insan merkezli yaklaşımın, holistik bakış açısını da temsil ettiği hususuna değinmektedir.

Çalışma, sosyo-ekonomik unsurların etkisiyle uzun bir süreçte şekillenen toplumsal kültürün, iş ahlâkına yansımalarını; iş ahlâkındaki bozulma ile faydacı ahlâk anlayışı arasındaki ilişkiyi; bu ilişki neticesinde çıkarıcı ve bencil birer birey-örgüt-toplum yapısının ortaya çıktığını; bu bencil yapılanmadan birey-toplum-örgüt bazında “insan merkezli düşünce” sisteminin benimsenmesi suretiyle kurtulmanın mümkün olduğunu ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Ahlâkı, Faydacı Ahlâk (Sonuç Ahlâkı), İnsan Merkezli Düşünce Sistemi, Holistik Yaklaşım

ABSTRACT

This paper examines the reasons of changing in Business Ethics, based on an investigation about Japanese business life, made in 1999 and published in

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme (İktisat) Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Fortune. "Utilitarian or consequences ethics" is fixed as the basic reason of changing and laziness after economic development. The purpose of this study is to examine "Utilitarian or consequences ethics"; emphasize that "people oriented approach" should be based on and internalized by all of the developed countries around the world; and also mention that "people oriented approach" which is involved but unfortunately bypassed by globalisation, represents "holistic approach in business" at the same time.

This study is important because it indicates the socio-economic factors' effects on culture of society, and culture's effects on business ethics; the relationship between "degeneration in business ethics" and "utilitarian ethics"; the appearing structure of selfish individual-organization-society; that the unique solution to get rid off the above-mentioned selfish structure is to adopt "people oriented approach".

Key Words: Business Ethics, Utilitarian (Consequences) Ethics, People Oriented Approach, Holistic Approach

Giriş

İnsanların arasındaki ilişkileri düzenlemek için koyulmuş kurallar sistemi olarak tanımlanan ahlâk (Güngör, 1998: 12); felsefe, sosyoloji, psikoloji ve işletme gibi birçok sosyal bilim alanında incelenen en eski kavramlardan biridir. İş ahlâkı ise bir tanıma göre iş dünyasında doğruyu ve yanlış, haklıyı ve haksızı belirleyen, inançlara dayalı kurallar ve ilkeler bütünü olarak (Carroll, 1993: 118); bir başka tanıma göre, "toplumun beklentilerinden âdil rekabete, sosyal sorumluluktan tüketicinin bağımsızlığına kadar, dürüstlük ve doğruluk üzerine kurulmuş bütün unsurları kapsayan ilke ve kurallar topluluğu" olarak tanımlanmaktadır (Nalbant, 2005: 193). Dolayısıyla ahlâk, gerek bireysel, gerek örgütsel ve gerekse toplumsal boyutta araştırma ve tartışmalara konu olmuş bir kavramdır. Fakat esasen ahlâkın ele alındığı tüm bu boyutlar birbiriyle ilişkilidir. Zira yukarıdaki tanımda da belirtildiği üzere iş dünyasının sahip olduğu ahlâkî sistem; toplumun beklentileri, sosyal sorumluluk anlayışı, adalet, dürüstlük ve doğruluk unsurlarına göre oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle, iş ortamında bir davranışın ahlâka uygun olup olmadığının tespitinde belirleyici unsur, sadece bireylerin kişisel ahlâk anlayışları değil, tüm çıkar gruplarını ve örgütleri içine alan toplumun bakış açısıdır (Kırel, 2000: 4).

Bu çalışmada örnek olarak incelenen Japon toplumunun coğrafi koşulları, tarihî ve siyasî geçmişi ile ekonomik gelişimi arasındaki ilişkiden yola çıkılarak, yaklaşık bir yüzyıl boyunca oluşturduğu toplum kültürü ve iş ahlâkı ele alınmaktadır. Böylece uzun bir süreç sonunda sosyo-ekonomik değişkenlerin etkisi altında şekillenen toplum kültürünün iş ahlâkına yansımaları ve etkileri belirlenmektedir.

Gerek bireyler ve gerekse toplumsal kurumlar ahlâk sistemi olmaksızın bir arada yaşayamazlar. Bu durum, ahlâkın tanımından da anlaşılacağı üzere, “insanın olduğu her yerde mutlaka ahlâkın da olacağı” çıkarımına uygundur. Aksi takdirde birbirleriyle çıkar çatışması içinde olan, birinin kazanabilmesi için bir diğ erinin mutlaka kaybetmesi gerektiğine inanan insanlar, toplumlar ve örgütler çoğalacaktır.

Japonların iş ahlâkında meydana gelen de ğişmelerin sebeplerinin sorgulandığı bu çalışmada, temel sebep olarak incelenen “faydacı ahlâk” anlayışının, sadece “sonuç”u önemseyen bir özelli ğe sahip olduğu, dolayısıyla âdil olmadığı ve başkalarının hakkına saygıyı içermedi ği, esasen “ahlâk”ın tanımına ters düştüğü ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla faydacı ahlâkın bencil birey, toplum ve örgütlerin oluşumuna sebebiyet verdiği vurgulanmaktadır.

Sonuçta toplumların yüksek iş ahlâkına sahip olabilmeleri için içine düştükleri bu faydacı ahlâk girdabından birey ve toplum bazında kurtulabilmelerinin; ayrımcılıktan uzak, globalleşmenin “maddi ve manevi değerlerin dünya çapında yayılması ve paylaşılması” tanımıyla örtüşen, insanı merkeze koyan bir anlayışı benimsemeleriyle mümkün olacağı kanaatine varılmaktadır. Zira asıl ahlâkî olan; birey, toplum ve örgüt bazında kısa vadede irrasyonel gibi görünen ve fakat uzun vadede herkes için olumlu sonuçlar doğuracak davranış ve uygulamaları benimsemektir (Demir, 2003: 86).

1 Tarihi, Coğrafi ve Siyasî De ğişkenler Işığında Japonya'nın Ekonomik Gelişimi

1.1 II. Dünya Savaşı Öncesi Dönem

Konu “iş ahlâkî” olduğunda, 21.yüzyılın yönetim şekli olan “Toplam Kalite Yönetimi”nin ortaya çıktığı ve etkili olduğu 1950’li yıllarda, hızlı ve benzersiz bir büyüme süreci içerisine giren Japonya’yı ele almak kaçınılmaz olmaktadır.

Nitekim Japonya 1960’lı yıllarda Sanayi üretimi ve Milli Gelirde dünyanın en yüksek artış oranını gerçekleştirmiş ve bu vesileyle hızlı büyüme sürecine girerek dünyanın 2. büyük sanayisi haline gelmiştir (SBJ, 2009a: 23-24).

Japonya'nın II. Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik başarısı; 1945-1955 yılları arasında savaş sonrası zararın onarılması, 1972’ye kadarki dönemde yaşanan hızlı büyüme, 1973’ten itibaren -dünya petrol krizinin etkisiyle- yaşanan yavaş fakat istikrarlı büyüme, 1980’lerin ortalarında Yen’in de ğer

kazanmaya başlaması ve bunun getirdiği sorunlara yönelik önlemler şeklinde özetlenebilir (ATO, 2009).

%66'sı dağlık ve sadece %13,4'ü tarıma elverişli olan 377.944 km²'lik yüzölçümü ve halihazırda yaklaşık 128 milyonluk nüfusu ile Japonya, büyük ölçüde hammadde ithal eden bir sanayiye sahiptir (SBJ, 2009b: 8; SBJ, 2009c: 2).

II. Dünya Savaşı sırasında endüstrisi büyük ölçüde tahrip olan Japonya'da, dünyanın en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olması ve doğal kaynaklardan yoksun olmasından dolayı, üstün kaliteli endüstriyel ürünler tasarlamak, üretmek ve yabancı ülkelere ihraç etmek ulusal bir öncelik haline gelmiştir (Kondo, 1999, sf: 41.2). Kabaca yapılacak bir kıyaslama ile Japonya'nın nüfusu Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık iki katıyken, yüzölçümünün yarısı kadar ve verimli kullanılabilir topraklarının Türkiye'nin verimli kullanılabilir topraklarından çok daha az olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tarihsel gelişimine bakıldığında; 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar askeri diktatörlük şeklindeki yönetim yapısına sahip olan Japonya, 1868 yılında başlayan Meiji yönetimiyle yeni bir sürece girmiştir. Bu tarihten evvel toplumsal inziva (Batılı ülkelerden kopukluk) dönemi yaşanırken, 1850'li yıllarda ABD, Rusya ve İngiltere ile kapitülasyon antlaşmaları (Ansei antlaşmaları) yapılmış ve bu antlaşmalar ülkede yabancı karşıtı ayaklanmalara sebebiyet vermişken, Meiji döneminde yönetici elitin büyük çoğunluğu, Batı ile temasların kaçınılmaz olduğunun ve sadece edilgen biçimde Batı üstünlüğüne katlanmak yerine, Batılı ülkelerden bilgi ve teknoloji ihraç ederek bunu Japonya'nın lehine çevirmek gerektiğinin giderek farkına varmışlardır. Ülkeyi temsilen dış ülkelere gönderilen heyet, 1873'te Japonya'ya döndüğünde, kapitülasyonların kaldırılmasına dayalı bir strateji uygulayabilmek için Japonya'yı Batının önemli gördüğü yasal sistem, siyasal yapı, ekonomik yasalar, genel 'kültür' ve 'uygarlık' düzeyi standartlarına taşımak zorunda oldukları kanaatine varmış; bunun üzerine yönetim toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda reformları başlatmıştır (Büyük Larousse, 1986: 6054-6073). Böylece Meiji döneminin gelişigüzel bürokrasisi, resmi bürokratik hiyerarşi içinde yeniden örgütlenmiş ve giriş sınava bağlanmıştır. Yasal sistemdeki köklü reform, medeni yasanın ve ceza yasasının Avrupa çizgilerini ve Avrupa tarzı yasal prosedürleri model alacak biçimde yürütülmesi esasını beraberinde getirmiştir. Yeni bir devlet eğitim sistemi, meslek eğitimi ve yüksek eğitimin yanında evrensel temel eğitimi sağlamıştır. Modern bir devletin altyapısı -örneğin, ulaşım, posta, bankalar- oluşturulmuş ve girişimlerin karşılanmasına yardımcı olmak için modern sanayi sektörü ve ihracatın hızlandırılmasına

yönelik birçok yöntem kullanılmıştır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 1585-1590). Bu değişimin esası yüzyılın dönümünde temel olarak tamamlanmıştır. Bunun arkasındaki itici güç, büyük ölçüde, neredeyse yüzyılın sonuna kadar Japonya'nın diplomatik faaliyetlerine hâkim olan kapitülasyon antlaşmalarından kurtulma arzusudur.

Bu dönemde Japonlar orduya ve donanmaya büyük önem vermiş, Batı tarzı güçlü silâhlı kuvvetler oluşturmuş ve Çin'i, hatta Rusya'yı bozguna uğratacak bir askeri güce sahip olmuşlardır. Asya'nın bir kısmında, özellikle bugünkü Kore, Tayvan ve Çin'in, Rusya'nın doğu kesimlerini ele geçirerek o bölgede yayılma politikası izlemişler; ayrıca I. Dünya Savaşı çıktığında Alman pasifik sömürgelerini işgal etmişlerdir. Savaş boyunca savaşılan ülkelerin ve onların daha önce egemen oldukları ihraç pazarlarının gereksinimlerini karşılamış olmaları dolayısıyla savaş yılları, Japonya ekonomisini uluslararası ekonomiyle iyice bütünleştirmiştir (Doğan, 2000).

1930'lu yıllarda Japonya'nın, Çin'e yaptığı saldırının ardından, petrol zengini Hollanda Doğu Hint Adalarının ve diğer Güneydoğu Asya kolonilerinin güvenliği açısından korkular doğuran ileri adımlar atması, ABD'nin Asya'daki çıkarlarına ters düşmüştür. Dolayısıyla ABD Japonya'yı geri çekilmeye zorlamak için kendi sınırları dahilinde bulunan Japon varlıklarına el koymak ve petrol ambargosu uygulamak gibi bir takım kısıtlamalar getirmiştir. Japonya ise 1941'de Pearl Harbor saldırısını gerçekleştirmiş ve karşılığını en acı şekilde görmüştür. Zira İngiltere ve Milletler Topluluğu birlikleriyle desteklenen ABD'nin en gelişmiş silâhları Japonya'ya karşı yöneltilmiş; 1945'te teslim olmamak adına gösterdiği direniş, Hiroşima ve Nagazaki'ye ABD tarafından atılan atom bombaları ile ortadan kaldırılmıştır (Thema Larousse, 1993: 144-145)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya yoksul ve tükenmiş, ekonomisi harap olmuş halde Amerika'ya teslim olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle 1946'da ABD işgal kuvvetleri komutanı etkisi altında hazırlanan anayasaya göre Japonya ne silâhlı kuvvet ne de başka bir savaş gücü bulundurabilmiş, ordusu bütünüyle terhis edilmiş, malzeme stokları yok edilmiş ve müstahkem mevkiiler yıkılmıştır. Ordu kurmaları ve silâh üretmeleri yasaklanan ülkenin milli savunması Amerikan ordusu tarafından sağlanmaya başlanmıştır. ABD ordu karargahları halihazırda Japonya'da bulunmaktadır¹. Savaşı kaybettikten sonra adeta yok olan Japonya'da yeniden yapılanma süreci çok sıkıntılı

¹ Okinava Adası'nda ve Japonya'da nükleer silâhlardan arınmış 100 den fazla askeri üssü vardır (Büyük Larousse, 1986: 6054-6073).

olmuştur. Zaten tarıma elverişli toprakları bulunmayan ülkede bu yıllardaki öncelik, temel yaşam gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik olmuştur.

1.2 II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Üzerinde durduğumuz husus, Japonya'nın yukarıda özetlemeye çalıştığımız gerek coğrafi ve gerekse tarihî olanaksızlıklar içinden nasıl sıyrıldığı ve ekonomisini ve sanayisini bu derece nasıl iyileştirdiğidir.

Bazı insanlar bunu Japonlar'ın iş ahlâkına bağlamaktadırlar.

Her ne kadar Japonya'nın gelişimini, “ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya karşısında aldığı galibiyetin ardından, aradaki savaşlara ve husumete rağmen ülkeye hem teknoloji hem de sermaye desteği sağlaması ve böylece ‘Japon mucizesi’ denen gelişmeyi gerçekleştirmesi ile Küresel Sermaye'nin oluşumunun başlangıcı” olarak kabul eden anlayış² günümüzde meşruiyet kazanmış olsa da; bu durum, Japon halkının gerçekleşen mucizedeki payını ortadan kaldırmaz.

II. Dünya Savaşı'na kadar Japonya ve Batı ülkeleri arasında gerçekleşen savaşlar, Batı kültürünün kısmen dışlanması beraberinde getirmiştir. Japonlar her zaman kendi geleneklerini korumak ve önemsemek için gayret göstermişlerdir ya da en azından toplumun büyük bir kısmı böyle düşünmekten hoşlanmışlardır. Ancak yenilgiden sonraki yabancı yönetim, yabancı etkisinin genel kabul görmesinin önünü açmış ve işgal yıllarında Batı değer ve alışkanlıkları yayılmış, demokrasi ve eşitliğin yanı sıra ‘çiklet’ ve ‘yılbaşı’ da gelmiş (Büyük Larousse, 1986: 6054-6073), takip eden yıllarda çekirdek aile yapısı kabul görmeye başlamış (Atalay, 1991: 37-39), 1974-1984 yılları arasında Japonya'da kullanılan Amerikan yiyeceklerinin sayısı 265'ten 1490'a çıkmış, ABD dışındaki ilk Disneyland Tokyo'da açılmış ve Mickie Mouse kimono giymiştir. Ayrıca dış ülkelere ithal edilen televizyon programlarından %75'i yine ABD kökenlidir (Naisbitt ve diğerleri, 1991: 114-124).

Temel amacı Japonya'yı Pasifik bölgesinde güçlü bir müttefik yapmak olan Güvenlik Anlaşması, ABD ile işgal yıllarında yavaş gelişen bağların güçlendirilmesine yardım etmiştir. Ekonomik faaliyetleri, Birleşik Devletler'in egemen olduğu uluslararası ekonomi parametreleri içinde yürütmeye bağlılık ve

² Bu anlayışa göre ABD'nin yaptığı şey, Japonya'nın ürettiği (Japonya'ya ürettirdiği) mal ve hizmetleri satın almak ve bunun karşılığında ona borçlanmak, yani bir bakıma Japon çalışanını ucuz iş gücü olarak kullanmak ve karşılığında hiçbir şey vermemektir (bugünkü Çin gibi).

Batı'nın birçok politik ve ekonomik değerini kabul etme esasına dayanan söz konusu ABD-Japonya ilişkisi, Japonya'nın üstün Batı ülkelerinin önde gelen bir üyesi olarak kabul edilmesinin temelini teşkil etmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 1946'da ilk İstatistiksel Kalite Kontrol uygulamaları -ülkenin savaştan dolayı büyük zarar gören ve ABD işgal kuvvetlerinin haberleşmesi açısından önem arz eden altyapı sistemi olan-Telekomünikasyon Endüstrisinde ABD tarafından gerekli teknik destek ve eğitim desteğinin verilmesiyle başlatılmıştır. Böylece birçok iletişim aleti üreten Japon firması ABD'den yardım almıştır. (Kondo, 1999: 40.2). Bununla birlikte, 1946'da kurulan JUSE (Union of Japanese Scientists and Engineers: Japon Bilim Adamları ve Mühendisleri Sendikası) Japonya'daki kalite kontrol faaliyetlerini, Amerikalı kalite uzmanlarının Japon mühendis ve iş adamlarına verdikleri seminerlerle ve çizdikleri istikamet doğrultusunda sürdürmüştür³.

2 Japonlar'ın İş Ahlâkı

2.1 Japon İş Ahlâkı ve Japon Kültürünün İş Ahlâkına Yansımaları

Yukarıda sayılan veriler ışığında Japonya'nın ekonomik, kültürel, askeri ve politik alanlarda ABD nüfuzuna girdiği sonucuna varılsa da; gerek ucuz iş gücü olarak kendini kullandırmak, gerekse teknik destek ve sermaye almak şeklinde değerlendirilsin, “Japon mucizesi” adlı gelişme, Japon iş ahlâkının temelini teşkil eden –aşağıda sayılan- unsurların varlığını gerekli kıyor.

Ayrıca ünlü Japon akademisyen ve Uluslararası Kalite Akademisi Başkanı Yoshio Kondo (Powell, 2009); “Japonlar kendi kültürel farklılıklarını ön plâna çıkarmayıp, yabancı kültürlerle tanışmaya açık bir tutum sergilemişlerdir. Kaliteyi Japon yerel kültürü olarak tanımlamak yerine, ‘global kültür’ olarak tanımlamak daha doğrudur” şeklinde ifade ettiği görüşüyle, Japonların kalite girişimindeki başarılarının ve istikrarlı bir endüstriyel büyüme

³ Bir Amerikan olan meşhur guru W. Edwards Deming, JUSE vasıtasıyla 1950'de Japonya'ya gelmiş, verdiği ders ve seminerleriyle Japonların üretim sanayiinde istatistiksel kalite kontrolün önemini anlamalarına yardımcı olmuş, sonradan “Deming Döngüsü” olarak adlandırılan (“Plânla-Uygula- Kontrol et- Önlem al” prensibine dayalı) “Shewhart Döngüsü” ile yeni bir kalite anlayışı getirmiştir (Deming, 1998: 73).

1954'te ise yine Amerikalı olan meşhur guru Joseph M. Juran da, üst düzey yöneticilere kalite konusunda kurslar vermiş, bu kursların Japon kalite kontrolü üzerinde önemli etkileri olmuştur.

sağlamalarının, kısmen Japon kültür, değer ve sosyal yapısına bağlı olduğunu belirtmiştir.

Japon iş ahlâkının temelini teşkil ettiği söylenegelen unsurlar şunlardır:

Japon toplumu;

1. Düşey bağların önem arz ettiği, bireyin kendi üst ve astıyla tanımlandığı bir yapıya sahiptir.

2. Zeki olmayıp ve fakat korkunç bir disiplin anlayışına ve sağlam ahlâka sahiptir.

3. Çalışma kabiliyetleri büyüktür, eğlenceyi sevmez, şeref ve görevi hayattan daha kutsal ve değerli olarak kabul eder, kanaatkar ve kadercidir.

4. Topluca hareket edebilme özelliğine sahiptir. Dolayısıyla Japon çalışanı kendisini öncelikle ülkesinin, daha sonra firmasının bir bireyi olarak görmektedir (Akansel, 1943: 16). Hatta Japonya 120 milyon personeli barındıran dev bir şirket olarak tanımlanmaktadır (Özel, 1992: 4).

5. İtaatkârdır. Bu özelliğinin ömür boyu istihdamla çok yakın ilişkisi vardır. Çalışanın kendisini dışlamayacak bir yönetimin koruması altında olup, saygı ve sevginin yanı sıra ona sadakatle bağlandığı görülmektedir (Berberoğlu, 1986: 32).

6. Yaratıcı ve orijinal değil; kopyacı bir dehaya sahiptir. (Zira Japonya, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişimini, Amerikan mallarını alıp, bunları en küçük parçalarına kadar ayırıp, geliştirmek yöntemiyle başlatmış ve sürdürmüştür).

7. İş ilişkilerinde sabır ve güven her şeyden önde gelmektedir. Güven ise, ancak uzun ve sabır gerektiren iş ilişkileri sonucu oluşmaktadır (TCTBEM, 2009).

Japon bireylerinin taşıdıkları yukarıda bahsi geçen bu değerler örgütsel yapıya taşınmıştır. Bir başka ifadeyle Japon feodalizminin yetişmiş ve eğitilmiş aristokratları olan Samuraylar'ın tevazu, cesaret, sadakat, dürüstlük ve devlete hizmet gibi vasıfları, sanayinin alamet-i farikası olan girişimcilere sirayet etmiştir (Özel, 1994: 114-119; Özel, 1993: 7). Bu durum, 1950'li yıllarda başlayan süreçte her ne kadar Japon toplumunda asker olmasa da, askeri otorite ve disiplin anlayışının, bütün kurallarıyla sivil topluma yansıtıldığı bir göstergesidir.

2.2 Japon İş Ahlâkında Meydana Gelen Değişim

Japonların gerçekleştirdikleri ilerlemeler, sahip oldukları iş ahlâkına rağmen, Japon insanının hiç kuşkusuz lehine olduğu kadar aleyhine de sonuçlar doğurmuş ve Japonlar bir işi bitirir bitirmez diğeriyle uğraşmaya başlayarak eğlenen, tedavi edilemez işkolikler iken bazı ciddi değişikliklere uğramaya başlamışlardır.

Fortune Dergisi tarafından yayınlanan araştırmaya göre (Hodgetts, 1999: 414) Japonya’da :

1. Çalışanlar artık makinalarını nadiren vardiya saati başlamadan ısıtmakta,
2. Çalışanlar sadece bir vida sıkıştıracaklar ama saat 5’i gösterdiğinde, işi orada bırakıp, üretim hattını terk etmekte,
3. Geçmişteki örneklerin aksine genç yönetici stajyerleri 15 günlük tatil izinlerinin tamamını kullanmakta,
4. Genç Japonlar iş saatlerinde çok sıkı çalışıyorlar fakat daha sıkı iş çağrısına uymakta isteksizler ve mükemmel bir performans yerine yeterli, iyi bir performans göstermekle yetinmekte,
5. Gittikçe daha çok üniversite mezunu kendini “iş merkezli” tanımlamak yerine “ev merkezli” tanımlamaktadır.

Şu halde;

- Yaşam düzeyi bütün yönleriyle (Tüketim, konut, sosyal güvenlik vs.) çarpıcı bir biçimde yükseldikten ve aile başına düşen ortalama gelir arttıktan sonra, Japon eskisi kadar sıkı çalışmaya daha az istek duymaktadır.
- Erkeklerde 78, bayanlarda 85 yıl olan ortalama yaşam beklentisi (Koçak, 2004: 2) dünyanın en yüksek ortalaması olmuşken, bu durum iş ve vazifenin kutsallığını ve hayattan önce gelişini zedeleyici etki yapmıştır.

3 İş Ahlâkında Meydana Gelen Değişimin Sebebi: Ekonomik Gelişme, Faydacı Ahlâk Anlayışı, İnsan Merkezli Düşünmemek

Meydana gelen yukarıdaki değişimlere, bir başka ifadeyle her şey iyiye gittikten, ekonomik alanda tekamül ettikten sonra atalet baş göstermesine, aleyhte değişiklikler olmasına sebep olarak “ekonomideki ilerleme” gösterilmektedir. Zira rehberlik eden bazı uzmanların iddiasına göre iş ahlâkı, kültürel kökenden ziyade ekonomik kökene bağlıdır (Hodgetts, 1999: 414).

Bu noktada müthiş bir tezat ortaya çıkmaktadır; zira her şeyin iyiye gitmesinden sonra, gerilemenin sebebi yine “her şeyin iyiye gitmesi”dir!

Şu halde akla: “Ekonominin fevkine ulaşması sonucunda meydana gelen bu değişiklikler kaçınılmaz mı?” sorusu gelmektedir. Cevap ise; “insan merkezli düşünce sistemi”nde yatmaktadır. Zira insanı merkeze koyarak düşünüldüğü takdirde iş ahlâkının bozulması endişesi asgariye inecektir. Aksi halde iş ahlâkındaki yıpranma engellenemeyecektir. Nitekim güncele baktığımızda, ekonomik alanda tekamül eden ülkelerin, hadiselerine **insan merkezli, ulusal karakterli ve evrensel bir yaklaşımla** bakmadıkları için gelişmekte olan veya az gelişmiş, mazlum ve mağdur durumda olan ülkeleri kucaklamak yerine itmekte oldukları görülmektedir. Bu sebeple iş ahlâkının bozulması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Bu kaçınılmaz son, aynı zamanda “faydacı ahlâk” anlayışının bir ürünüdür. Faydacı ahlâk İngiliz edebiyatında “sonuçlar ahlâkı” (moral of consequences) olarak da adlandırılmıştır. Kural olarak neticeleri iyi veya kötü olan şeyler ahlâkî veya gayrı ahlâkîdir. Böylelikle ahlâk, yararlı (veya hoş) şeylerin yapılmasına indirgenmektedir (İzzetbegoviç, 2006: 175-202). Hatta İngiliz ahlâk bilimcisi B. Mandeville 1704 yılında basılan ünlü “*The Fable of the Bees*” (*Arıların Masalı*) adlı manzum eserinde “Erdemsizlikler olmazsa toplumlar gelişemez” görüşünü ortaya atmak suretiyle; ekonomik büyüme ve refahın, insanların çok çalışmaları ve tutumlu olmaları ile başkalarını düşünmeleri sonucunda değil; yalnızca kendi çıkarlarını gözeterek, tembellik ve rahatlık, lüks ve zevk düşkünlüğü sonucunda ortaya çıktığını savunmuştur (Özel, 2002: 112- 113). Bu bakış açısı ile bencilliğine kitlesel bir boyut kazandırılan “faydacı ahlâk” anlayışının göze çarpan en önemli eksiği hakkaniyete hiç değinmemesidir:

Türker Alkan 2005’te kaleme aldığı “İtalyanların Ayakkabısı” adlı makalesinde söz konusu eksiğe dikkat çekmektedir. İtalyanların 50 günde 1 ayakkabı tükettiklerini; sermaye sahipleri, girişimciler, modacılar, reklamcılar, bankalar, ulaştırma ve iletişim sektöründe çalışanlar, kamu maliyesi, enerji ve hammadde üreticilerinin hep birlikte sırf bu sayede para kazandıkları ve zengin oldukları için bu durumu “başarılı ekonomi” olarak alkışladıklarını ifade etmiştir. Fakat ihtiyaç duyulmadığı halde, sırf yeni bir şey alma zevkini tatmak amacıyla ortaya çıkan bu “menfaat” için: “*İnsanların gerçekten gereksinim duymadıkları şeyleri üreterek ve satarak var olan ekonominin başarılı olup olmadığını salt ulusal gelir rakamlarına bakarak mı ölçeceğiz? Bu arada tükenen, yok olan doğal kaynakları ve artık sabrı taşan doğal çevre gibi maliyetleri hiç hesaba katmadan ne kadar devam edebiliriz? Çöpe atılan ayakkabalara yatırılan kaynakların pek çok fakir ülkenin ulusal gelirinden daha*

fazla olduğuna ise hiç değinmeyelim” şeklinde yorum yapmak suretiyle ortaya çıkan menfaatin tek taraflı olduğu gerçeğine değinmektedir (Alkan, 2005).

Valesquez (1998)’in örneğine göre ise, 1960’larda Ford’un rekabetten dolayı kısa sürede ürettiği arabalarda var olan bazı mahsurlar nedeniyle, kazaların yangınla sonuçlanması olasılığı yüksek çıkmıştır. Üretilen arabalardaki söz konusu hatayı düzeltmek 180 ölüm, 280 yanık ve 2100 arabanın yanması vakasını önleyecek fakat bu düzeltme işlemi şirkete 137 milyon dolara mal olacaktır. Hatayı sürdürmenin bedeli ise 49 milyon dolar olarak tespit edilmiş; bunun üzerine şirket üretime devam etmiştir. Fakat nihayetinde 60 ölüm ve iki misli yanık vakası dolayısıyla arabayı piyasadan çekmiştir (Tevruz, 2007:18). Bu örnekte ise maddi açıdan faydacı yaklaşımı benimseyerek karar alan firma, kaybedilen hayatlar ve katlanılan acıları bir tarafa bırakmıştır.

Her iki örnekte de “faydacı ahlâk” anlayışının tek taraflı menfaatleri gözetirken, hakkaniyeti göz ardı eden bir özellik arz ettiği açıktır. Bu anlayış, bir grubun veya milletin genel menfaat uğruna başka bir grubun veya milletin mensuplarının sömürülmesini ve hatta daha ileri boyuta varıp yok edilmesini icap ettirebilir. Zira genel menfaat (İzzetbegoviç, 2006: 202); tüm insanlığın menfaati olmayıp, sınırlı, siyasî, millî bir gruba ait olan topluluğun menfaatidir. Hatta bu hususta Tolstoy, Hıristiyan Öğretisi adlı eserinde “genel menfaat rezaleti”nden söz etmektedir.

Şu halde ahlâk, sonuçlara dayandırılmaktan çıkarılırsa daha âdil olacaktır. Ünlü Alman filozof Immanuel Kant’a göre; davranışların ahlâkî olması için **başkalarının haklarına saygı** çerçevesinde gerçekleştirilmesi, **evrenselleştirilebilir** ve **tersine çevrilebilir** olması gerekir. Davranışın tersine çevrilebilirliğini tespit amacıyla “Benim yaptığımı, bana bir başkası yapsaydı ne olurdu?” sorusu sorulur. Şayet cevap “Zarar götürdüm” ise; davranış ahlâkî değildir, dolayısıyla tersine çevrilebilir de değildir (Tevruz, 2007: 20-21). Ahlâkî davranışın bu özelliği Hz. Muhammed tarafından benzer birçok hadisin yanı sıra “mümin” tanımını içeren ifadesinde şöyle belirtilmiştir: “Kendisi için istediğini, başkaları için de istemeyen gerçek mümin değildir” (Tolstoy, 2006: 36). Davranışın evrensel olup olmadığı kanaatine ise “Herkes aynı şeyi yapsaydı ne olurdu?” sorusuna cevap vermekle varılır. Cevap “Sonuç kötü olur” ise, davranış ahlâkî değildir, dolayısıyla evrensel de değildir. Ahlâkın adil olabilmesi için üçüncü koşul ise başkalarının haklarına saygı duyarak davranış sergilemektir. İnsanlara ayırım yapmaksızın, sadece insan oldukları için saygı göstermek; onları amaca ulaşmada bir araç olarak kullanmamak ve haklarını kendi hakkını gözetir gibi gözetmek esastır (Boatright, 2003: 51-57).

Sonuç

İş ahlâkının bozulmasına temel oluşturan “faydacı ahlâk” anlayışının yerine; yukarıda bahsi geçen, tek taraflı faydadan – sonuçlardan- arındırılmış, insan haklarını ve adaleti ön plâna alan ahlâk anlayışı “insan merkezli düşünce sisteminin” temelini teşkil etmektedir. Esasen hayatımızın her alanında hissettiğimiz “globalleşme” kavramının içeriğinde de bütün bunlar bulunmaktadır. Zira globalleşme (Mutlu, 2005: 132), ülkeler arasındaki ekonomik, politik ve sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi; ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi; farklı toplumsal kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması; ülkeler arası ilişkilerin yoğunlaşması gibi olguları içeren bir kavramdır. Bir başka tanımla globalleşme ülkelerin kendilerine has maddi ve manevi değerlerinin, bu değerler etrafında oluşmuş birikimlerinin, milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir (DPT, 1995: 1). Dolayısıyla “globalleşme”nin içeriğinde var olan da (olması gereken) insan merkezli düşünce sistemidir.

Bu, bir bakıma ekonomi bilimine, günümüzün revaçtaki düşünce biçimlerinden biri olan “holistik yaklaşım” perspektifinden bakmakla eş anlamlıdır. Zira holistik yaklaşıma göre nasıl ki insan bedenindeki hücreler, onların birbirleriyle olan ilişkileri ve davranış biçimleri birbirine bağlı, karmaşık ve iç içe örülü ise; ülke ekonomileri de -aynı temel mantık üzerine inşa edildiğinde- bir bütünün parçalarıdır ve kaderleri birbirine bağlıdır. “Birinin kazanabilmesi için, mutlaka bir diğerrinin kaybetmesi gerekir” anlayışı, kanserli hücrenin “gasp eden, rekabet eden, el koyan, bencil” anlayışıyla birebir örtüşen, sağlıksız ve tehlikeli bir anlayış olmaktan öteye gitmez.

Sonuç olarak, iş ahlâkının bozulmamasının yolu, mazlum ülkeleri kucaklamak, yeni gelen kuşağın gelecekteki garantisini düşünerek hareket etmektir.

Bu, **insan merkezli anlayışın kitleselel boyutudur**. Yerel değerleri ulusal değerlere entegre etmektir. Zira “Ekonomi bir felsefedir”. Dolayısıyla ekonomik gelişmeyi uluslararası boyuta ulaştırıp, tüm insanlığa yaymak bu anlayıştan geçer.

Amaç; toplum bazında sağlanan ekonomik ilerlemenin, diğere toplumlara da sirayet etmesini sağlamak olmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKANSEL, Mustafa H.(1943), **Japon Mucizesi**, İstanbul, Çınaraltı Yayınları.
- ALKAN, Türker (2005), “İtalyanların Ayakkabısı”, **Radikal**, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=171849>, 17.04.2009.
- ATALAY, Beşir (1991), **Sanayileşme ve Geleneksel Yapı (Japon Modeli)**, Ankara, DPT Yayın No: 1936.
- ATO (Ankara Ticaret Odası), “**Savaş Sonrası Japon Ekonomisi**”, Japonya, (Çevrimiçi), <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1259&l=1>, 11.01.2009.
- BERBEROĞLU, Güneş (1986), “Japon İşletmelerindeki Yönetim ve Yöneticilik Uygulamalarının Japon Toplum Yapısı İçerisinde İncelenmesi”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, C.4, S.2.
- BOATRİGH, John R. (2003), **Ethics and the Conduct of Business**, 4th ed., Upper Saddle River NJ: Prentice-Hill.
- Büyük Larousse-Sözlük ve Ansiklopedi (1986), “**Japonya**”, İstanbul, Interpress Basın ve Yayıncılık.
- CARROLL, Archie B. (2003), **Business and Society: Ethics and Stakeholder Management**, Cincinnati, OH: South-Western Publishing.
- DEMİNG W.Edward (1998), Çev. Cem Akış, **Krizden Çıkış**, 2. Baskı, İstanbul, Kal-Der
- DEMİR, Ömer (2003), **İktisat ve Ahlâk**, Ankara: Liberte Yayınları.
- DOĞAN, Turhan (2000), “Özetle Japonya”, İstanbul, (Çevrimiçi), <http://www.japonya.org/koseyazilari/ozetle-japonya>, 21.01.2009.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (1995), “**Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**”, Ankara, DPT Yayını, No:2375, (Çevrimiçi), www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3622/oik440.pdf
- GÜNGÖR, Erol (1997), **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, İstanbul, Ötügen Neşriyat.
- HODGETTS, M.Richard (1999), Çev. Canan Çetin, Esin Mutlu, **Yönetim –Teori, Sürec ve Uygulama**, 2. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.
- İZZETBEĞOVIÇ, Aliya (2006), Çev. Salih Şaban, **Doğu ve Batı Arasında İslam**, 9.Baskı, İstanbul, Nehir Yayınları.
- KİREL, Çiğdem (2000), **Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- KOÇAK, İnan (2004), “**Japonya Ülke Raporu**”, KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı): Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkez Müdürlüğü, (Çevrimiçi), <http://abmankara.org.tr/ulke/ulke.html>, 15.01.2009.
- KONDO Y., N. KANO (1999), “Quality in Japan”, **Juran’s Quality Handbook**, Editör: Joseph M. Juran, A. Blanton Godfrey, 5.Baskı, New York ,Mc Graw – Hill.
- MUTLU Erol (2005), **Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya**, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- NAISBITT, J.,P. Aburdene (1991), Çev. Erdal Güven, **Megatrends 2000**, 2. Baskı, İstanbul, Form Yayınları.
- NALBANT, Eser Z. (2005). “İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlâkı”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 12, No: 2, ss.193–201.

- ÖZEL, Hüseyin (2002), “Liberalizmin Ütopycacı Toplum Tasarımı”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs, Cilt: 26, No: 1, ss.101-123, (Çevrimiçi), <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/63.pdf>, 17.04.2009.
- ÖZEL, Mustafa (1992), “**Pasifik Havzası ve Japonya’nın Engellenemez Yükselişi**”, *İktisat ve İş Dünyası*, Yıl:1, Sayı:4.
- ÖZEL, Mustafa (1993), **Amerikan Yüzyılının Sonu**, İstanbul, İz Yayıncılık.
- ÖZEL, Mustafa (1994), **Birey, Burjuva ve Zengin**, İstanbul, İz Yayıncılık.
- POWELL, Sarah, “**An interview with Yoshio Kondo**”, Guru Interview/Quality Management, (Çevrimiçi), http://info.emeraldinsight.com/learning/management_thinking/interviews/pdf/kondo.pdf, 02.01.2009.
- SBJ (Statistical Bureau of Japan), (2009), “Economic Development”, **Statistical Handbook of Japan 2009 – Chapter 3: Economy**, Ed. Statistical Research and Training Institute- MIC (Ministry of Internal Affairs and Communications), pp.22-34, (Çevrimiçi), <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.htm>, 27.09.2009a.
- SBJ (Statistical Bureau of Japan), (2009), “Total Population”, **Statistical Handbook of Japan 2009 Chapter 2: Population**, Ed. Statistical Research and Training Institute- MIC (Ministry of Internal Affairs and Communications), 2009, pp.7-21, (Çevrimiçi), <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c02cont.htm>, 27.09.2009b.
- SBJ (Statistical Bureau of Japan), (2009), “Land”, **Statistical Handbook of Japan 2009 – Chapter 1: Land and Climate**, Ed. Statistical Research and Training Institute- MIC, 2009, pp. 1-6, (Çevrimiçi), <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c01cont.htm>, 27.09.2009c.
- TCTBEM (T.C. Tokyo Büyükelçiliği Ekonomi Müşavirliği), “**İş Gelenekleri**”, (Çevrimiçi), <http://www.hmtokyo.jp>, 02.01.2009.
- TEVRÜZ, Suna (2007), “Etik Yaklaşımlar ve İş Ahlakı”, **İş Hayatında Etik**, Ed. Suna Tevrüz, İstanbul, Beta.İçinde;
- VELASQUEZ, M.G. (1998), **Business Ethics Concepts and Cases**, 4th ed., Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi (1993), “**Japonya**”, İstanbul, Milliyet.
- TOLSTOY, Lev N. (2006), Çev. Arif Arslan, **Hz.Muhammed**, İstanbul, Karakutu Yayınları.
- Yeni Türk Ansiklopedisi (1985), “**Japonya**”, İstanbul, Ötüken Yayınevi.